

XIII.

Marmont tábornagy Magyarországon.

A mult század harmincas éveiben, amikor a magyarság iránt Franciaországban vajmi kevés érdeklődés mutatkozott, akadt egy kiváló francia barátunk, akinek bécsi tartózkodása alatt felébredt irántunk a figyelme s aki könyvek, beszélgetések, s még inkább helyszíni tapasztalatok alapján megismerte hazánkat s azt jósolta, hogy arra a monarchia keretében nagy jövő vár. Ez a férfiú Louis de Marmont tábornagy volt, a napoleoni háborúk egyik leghíresebb hadvezére, akit a császár, mint az általa alapított Illyr Tartományok főkörmányzóját, a „raguzai herceg” címmel tüntetett ki. Marmont 1814-ben cserben hagyta Napoleont s a Restauráció alatt XVIII. Lajos szolgálatába állt, amiért kortársai árulónak tekintették. 1830-ban a júliusi forradalomban a párizsi hadtest élén a forradalmárok ellen küzdött, ami még inkább fokozta népszerűtlenségét. Életének hátralévő két évtizedét önkéntes száműzetésben töltötte külföldön. Irodalommal s tudománnyal foglalkozott és emlékiratain dolgozott, melyekben igyekezett magát az árulás vádjával szemben tisztára mosni.

Marmont többször járt hazánkban és keleti utazásairól szóló nagy munkájában mintegy százötven lapon számol be magyarországi élményeiről.

Első ízben 1809-ben járt nálunk mint Napoleon hadvezére. A Győr melletti ütközet után a franciák kilenc napon át lötték Győr városát. Nagy volt benne az ínség s az ágyútűz épületeiben károkat okozott, ezért Marmont táborában békekérés céljából három tagú győri küldöttség jelent meg, amelyet Marmont fogadott és a küldöttség kérését teljesítette, vagyis a város lövetését megszüntette. Azután Győrben is megfordult. Meglátogatta az ott ápolt, sebesült és beteg katonákat. E katonákat Karpf Antal városi és kórházi főorvos kezelte, kinek működésével Marmont nagyon meg volt elégedve. Ennek jeléül a győri orvosnak egy ezüstgombos sétabotot ajándékozott, melyet mint Karpf leszármazottjainak ajándékát jelenleg a győri városi levéltárban őriznek.

Később, bécsi száműzetése alatt Marmont-nak volt alkalma magyar főurakkal megismerkednie. Emlékirataiban szól Eszterházy Bálintról és feleségéről, akiket még Párizsban ismert meg (Eszterházy Bálint a forradalom előtt a francia hadseregben tábornok volt) s akik mint emigránsok szintén külföldön éltek. Bizalmas viszonyban lehetett Pálffy József herceggel is, aminek bizonyosága az, hogy mint Emlékiratainak előszavában olvasható, azoknak első eredeti fogalmazványát a hozzájuk tartozó igazoló iratokkal együtt a malackai Pálffy-kastély

inattárában helyezte el megőrzésre. Ismerte Eszterházy Miklós herceget is, először az ő kismartoni kastélyából nyílt alkalma közelebről megismernie egy magyar főúr életmódját.

Marmont-nak magyar arisztokrata ismerősei révén ébredt fel az érdeklődése hazánk iránt. Ennek az érdeklődésnek kielégítésére Magyarországáról szóló könyveket olvasott, azokból a magyar történelemre, törvényekre, közigazgatásra, igazságszolgáltatásra, birtokviszonyokra vonatkozólag jegyzeteket készített s több utazást tett Magyarországon.

Két nagyobb magyarországi utazásáról tudunk. Az egyik a Dunántúl s a Felvidék egy részére terjedt ki, a másik az Alföldet és Erdélyt ölelte fel. Ahol megfordult, majdnem mindenütt magyar főúrak látták vendégül. Mint előkelő külföldi vendégnek nem egyszer volt része hivatalos fogadtatásban is.

Marmont elfogulatlan, éles szemű, reális és gyakorlati gondolkozású utazó. Mint katonát első sorban a hadsereg, az erősségek, várak, kaszárnyák, határőrvidéki ezredek, ménesbirtokok stb. érdeklik, ellenben az ország politikai, társadalmi s művelődési viszonyai, történeti és műemlékei meglehetősen hidegen hagyják. Életkörülményei miatt érthető, hogy a politikai állásfoglalástól lehetőleg tartózkodik. Helyenként megkockáztatott véleményeiből és célásaiból azonban kiviláglik, hogy barátja ugyan a haladásnak és mindazoknak a reformoknak, melyek a közjót előmozdítására s a gazdasági és társadalmi egyenlőség enyhítésére szolgálnak, de ellensége a nép politikai jogainak kiterjesztésére s az uralkodói hatalom gyengítésére irányuló demokratikus korszaknak. Egy helyen ezt írja: „Valóságos európai betegség a népeknek az a törekvése, hogy beleavatkozzanak a közügyekbe és befolyjanak az uralkodói hatalom gyakorlásába... Boldogok azok a népek, melyek nem ismerik e törekvést és e vágyat, még boldogabbak az uralkodók, kik őket kormányozzák.“ Marmont igazi katona tehát, aki, ha elpártolt is Napoleontól, annak autokrata elveit vallja, melyek szerint az uralkodónak dolga: a népeket erős kézzel, ha kell, önkényesen kormányozni, a népeké pedig: engedelmeskedni.

Annál jobban érdeklik Marmont-t Magyarország közgazdasági viszonyai. Tanulmányozza a földművelést, lótenyésztést, bányászatot s úgy látja, hogy hazánk gazdasági téren hátramaradott ország ugyan, de igen kedvező a földrajzi helyzete és kimeríthetetlen kincsekkel rendelkezik, ezért szép jövő vár rá, csak bizonyos társadalmi, gazdasági és törvényhozási reformokra van szükség, hogy „Ausztria hatalmának főbázisa“ és a „föld egyik legszebb és leggazdagabb“ országa legyen.

Még egy ok van, amiért Magyarország Marmont tábornagyot mint katonát érdekli és pedig az, hogy évszázadokon át állandó hadszíntér volt, ahol a nyugati kereszténység és az izlám között elkeseredett küzdelem folyt. Ennek a hősi korszaknak, melyben a magyarság Nyugat-Európa érdekében feláldozta magát, több-kevésbé elmosódott emlékei még mindig láthatók s Marmont utazásai közben nem mulasztja el felkeresni a várakat és csatatereket, melyeket valaha annyi magyar s egyéb keresztény harcosnak és annyi töröknek vére öntözött.

Az első dunántúli város, ahova ellátogat, Sopron. Onnan kirándul

Fraknó várába, mely fogalmat ad neki Eszterházy herceg hatalmáról és gazdagságáról. „Eszterházy herceg életmódja — úgymond — talán az egyetlen Európában, mely a középkor nagy hűbéruraira emlékeztet. Óriási földek s akkora vagyon, hogy jó kezelés mellett egy fejedelmével volna egyenlő: külön várak és csapatok, melyekkel rendelkezik... mindez már csak ott létezik.“ Említi Marmont, hogy Fraknó várának jelentékeny tüzérségi felszerelése van, s annyi kézi fegyvere, hogy vele 3—4 ezer embert fel lehet szerelni, kincstárában pedig óriási értékű ékszerek vannak. 1809-ben, mikor Sopron-megyét francia katonaság szállta meg, Fraknóban is megjelent egy lovas különítmény és felhívta az őrséget a vár átadására. Az őrség azonban a felhívásnak nem tett eleget, nem nyitotta ki a vár kapuit, mire a franciák jobbnak látták a visszavonulást.

Marmont Kőszegapátiban Széchenyi Pál grófot látogatja meg, Szombathelyen megnézi a nemrég épült szép székesegyházat, majd Keszthelyen tölt két napot Festetics György gróf kastélyában. Erről ezt írja: „A keszthelyi kastély, szép, de nincs még befejezve... helyét nem jól választották meg... egy terméketlen lapály választja el a kastélyt a tótól, melynek ott alacsony és iszapos a partja; a másik oldalon a kertek céljaira szolgáló terület nem alkalmas semmiféle növényzetnek.“ Megtekinti a gróf-alapította gazdasági iskolát, a Georgikont, a grófi gazdaság kiváló állatállományát, mezőgazdasági gépeit s a „nagyszerű“ könyvtárat.

Azután a Balaton déli partján Székesfehérvárra utazik. Közben meglátogatja Lengyeltóti Feczig bárót, akinek nagy szakértelemmel kezelt ménese van s akit a tábornagy még abból az időből ismert, amikor az Illyr Tartományok főkormányzója volt. Székesfehérvár és Buda közt tetszik neki a jól művelt, úri kastélyokban és parkokban bővelkedő vidék.

Ezután Budán és Pesten tölt néhány napot. Tiszteleg József nádornál, akiről mint igen érdemes és tiszteletreméltó férfiúról emlékezik meg. Egy Buda-környéki lovardában lóversenyen vesz részt. Nem barátja a lóversenynek, angol utánzásnak tartja, melyből semmi haszna nincs az országnak. Magyarországnak, valamint Német- és Franciaországnak szerinte nem versenylovakra, hanem a hadviselésre, földművelésre, szállításra és úri fogatokba való lovakra van szüksége.

Marmont-nak a magyarországi lóversenyekre való megjegyzései nagyon felingerelték Széchenyit a tábornagy ellen, annál is inkább, mert annak vádjait Orosz József lapjában, a Hírnökben Pesti Lajos is magáévá tette. Ezért írta meg Széchenyi Néhány szó a lóverseny körül c. polemikus művét. Ezt naplójában *Marmont*-nak nevezi s benne éles, személyeskedő modorban utasítja vissza Marmont vádjait. Munkáját Széchenyi németre is lefordította, bár némi aggályai voltak, hogy vajjon a cenzúra a marsal megtámadása miatt megengedi-e a kiadását. Naplójában erre nézve ezt olvassuk: „*Werde Marmont recht herunter machen. Es wäre möglich, dass man den Druck verhindert, weil F. M. (Fürst Metternich) einen Verräther in grösserem Schutz nimt als mich.*“ A munka mégis megjelent *Einiges über Ungarn* címmel. Marmont, aki Bécsben szokott Széchenyivel találkozni, megneheztelt

érte s ezután, ha csak tehetette, kikerülte Széchenyit, ha pedig nem térhetett ki a találkozás elől, hideg méltósággal fogadta a köszöntését.

Meglepi Marmont-t Pest rohamos fejlődése és vagyonosodása, amit azzal magyaráz, hogy egy nagy és termékeny ország közepén igen kedvező a földrajzi fekvése és ezért kereskedelme az útjában álló akadályok ellenére is fellendülőben van. A legfontosabb ezen akadályok közül a hitel hiánya, mert a kereskedelem igazán csak ott virágozhatik, ahol van hitel, hitel pedig nincs, ahol a birtok bizonytalan s az adóst nem lehet kényszeríteni adósságai megfizetésére. Ez a helyzet azonban megváltozik s Marmont azt hiszi, hogy Magyarország és vele együtt Pest fényes jövőnek néz elébe. „Mi lesz majd akkor, — írja — ha a földművelés megjavítása következtében, ami máris mindenütt érezhető, megnövekszik a termelés, ha a Tisza mocsarainak kiszárítása után a legtermékenyebb földek a mezőgazdaságnak rendelkezésére állnak, ha a Duna és Tisza közt Pest irányában tervezett csatorna könnyűvé, gazdaságossá és gyorsá teszi az érúk szállítását? Ezek a tervek már mindenkit foglalkoztatnak; hogy megvalósuljanak, elég, hogy a polgári törvények módosíttassanak; akkor minden magától fog menni.“ Marmont e fejtegetéseiben meglátszik, hogy olvasta Széchenyinek Hitelét, melynek utazása előtt egy évvel, 1830-ban Pesten és Lipcsében három német fordítása is megjelent.

Esztergomban Marmont meglekinti az új székesegyházi építési munkálatait. Amikor ott járt, az altemplom s az alapfallak már elkészültek, de az oldalfalak még csak egy-két lábnyira látszottak ki a földből. Megmutatták neki a terveket, nem helyeselte őket, mert szerinte a dóm óriási arányai nincsenek összhangban sem az építésére szánt anyagokkal, sem Esztergom városával, melynek egész lakossága sem lesz elég ünnepi alkalmakkor egy ilyen hatalmas templom megtöltésére. Nem tetszik neki a székesegyház stílusa sem, mert ő „a nagyszabású, fenséges, elmékedésre és áhítatra ösztönző gót stílust“ kedveli.

Esztergomból Selmecbányára megy, mint mondja, a legszebb svájci tájakra emlékeztető vidéken. Selmecbányán Révay alispán fogadja, bányamérnököket rendel melléje s azok kíséretében megnézi a bányákat. Megtekinti Körmöcbánya bányáit is.

Pozsonyi tartózkodása alatt azon sajnálkozik, hogy 1830-ban nem vehetett részt V. Ferdinánd magyar királlyá való koronázásán. Így ír róla: „Ez a nagyszerű, ma Európában egyedül álló szertartás a középkor szokásait idézi fel emléküinkben. Az egész lóháton s a szabad ég alatt megy végbe. Még a főpapi díszbe öltözött püspökök is, süveggel fejükön és pásztorbottal kezükben, pompás szerszámú és fényes ruhájú lovászok által vezetett lovakon ülve haladnak a menetben. Ez a szertartás, melyet a nemzeti jelleg, a hűbéri és vallási pompa jellemez, s a királyi nagyság, ahogy azt a régi időkben értették ... a legszebb látvány, melynek az ember szemtanúja lehet.“ Emlékirataiban is viszsztatér erre a tárgyra és sajnálja, hogy a pozsonyi koronázást nem volt alkalma összehasonlítani a moszkvai és rheimsi koronázással, melyeken személyesen részt vett.

Pozsonyról s a magyar városokról, melyeket látott, az a véleménye, hogy azok hasonlítanak egymáshoz, mindannyijuknak a befeje-

zetlenség, a területpazarlás, az alacsony, egymástól aránylag messzefekvő házakból álló utcák s az óriási terek a jellemző vonásai.

Ez alatt az első utazása alatt van módjában megismernie a magyar vendégszeretetet, melynek szerinte sehol a világon nincs párja. Magyarországon — mint megjegyzi — természetes dolog, hogy napnyugtakor, ha egy utas megérkezik egy ismeretlen faluba s bekopogtat egy kastély vagy uriház kapuján, szíves fogadtatásban van része, nem is kérdezik a nevét, van számára szállás és vacsora. Ennek a szokásnak az is a magyarázata, hogy az országban jobb vendégfogadók nem igen vannak s mindenki számít arra, hogy alkalomadtán mások vendégszeretetét szintén igénybe veszi.

Bécsi számkivetésének békés, de egyhangú éveit Marmont azzal igyekezett változatossá tenni, hogy időnként kisebb-nagyobb utazásokat tett. Láta, hogy körülötte hogyan alakul át a világ, érdekelte ez a változás s minthogy nem hitt a könyveknek, amelyek eltorzítják a valóságot, minden előítéletől menten a maga szemével, a helyszínen akarta tanulmányozni a dolgokat. Ugyancsak azért, hogy életét tartalmasabbá tegye s magát elfoglalja, természettannal is foglalkozott, bécsi tudósokkal lépett kapcsolatba, fizikai műszereket vett magának s 1834-ben egy bécsi orvos és egy festőművész társaságában meteorológiai, hőtani s egyéb természettani megfigyelések céljából Déloroszországban, Szíriában, Palesztinában s Egyiptomban hosszabb tanulmányútat tett.

Ekkor Odesszába nem Galicián, hanem Magyarországon és Erdélyen át utazott és pedig azért, mert ez a két ország nagyon érdekelte. Ezek ugyanis véleménye szerint óriási, eddig ki nem aknázott gazdagságot rejtenek magukban és ezért nagy fejlődés vár rájuk.

Igy nyílik alkalma Marmot tábornagnak 1834. április havában az Alföld megismerésére. Ime így ír róla: „Ekkor az igazi Magyarországra jutottam és áthaladtam a „puszta“ néven ismert, lakatlan és műveletlen óriási síkságokon, ahol az utakat a véletlen s az útasok szeszélye jelöli ki. Igazán barbár vidék ez, ... vad, kezdetleges, elhanyagolt, egészen más, mint Magyarországnak Buda és Bécs közé eső, művelt és Ausztriára emlékeztető része.“ Meglepve látja a tábornagy a hatalmas, néptelen, kellőképpen meg nem művelt pusztaságokat, melyeken szétszórva, egymástól nagy távolságban, óriási falvak terülnek el. Ezek a falvak lakosságuk számánál fogva városok lehetnének, olyanok, mint a harmadrangú francia városok, azonban csupa földműves lakja őket s ezért nem érdemlik meg a város nevet. Ennek a természetellenes és a földművelés hátrányára szolgáló állapotnak magyarázatát Marmont Magyarország történetében találja meg. Az Alföldnek a török uralom alatt magára hagyott védtelen népe ugyanis, hogy a barbár hódítók zaklatásaitól és kegyetlenkedéseitől megszabaduljon, elmenekült falvaiból, pusztulni hagyta őket és nagy tömegekben telepedett le egyes községekben, ahol a hatóságok részéről némi támogatást remélhetett. Marmont szerint Spanyolországban is ugyanez az ok idézte elő a falvak népének összezsúfolódását a városokban. A földművelés érdekében úgy véli, kívánatos lenne, ha ezeknek az alföldi parasztvárosoknak földműves lakossága kisebb falvakban, tanyákon, majorokban telepednék le s a városokban csak a kereskedők, iparosok, s egyéb földműveléssel nem foglalkozó lakosok maradnának. Szóvá te-

szí Marmont az Alföldnek fában való szegénységét is, melyen rendszeres fásítással lehetne segíteni. A fa esőt hozna, frissen tartaná s óvna a szelektől a talajt és védelmezné a termést. Szükséges volna a mocsarak kiszáritása, egyes magasabb fekvésű területek öntözése s a Dunát és Tiszát egybekötő csatorna megépítése is. Ha e munkálatok megvalósulnának, akkor a „szegény, elhagyott“ Alföldből sűrűn lakott, gazdag vidék lehetne. Marmont, mint látjuk, ezelőtt több, mint száz évvel tisztán látta az Alföld bajait és észre vette hiányait. Sajnos, az azóta eltelt hosszú idő alatt a közmunkák, melyeket javasolt, csak részben vagy egyáltalában nem kerültek kivitelre s az Alföld egyes részei ma sem nagyon különböznek attól, amilyenek őket a francia tábornagy 1834-ben látta.

Marmont alföldi útjának első állomása Kecskemét, hol a városi tanács tagjai fogadják és szállásolják el a városházán. Úgy látja, hogy Kecskemét körül a földművelés elég fejlett, elsőrendű szántóföldek, kertek, gyümölcsösök veszik körül a várost s az ott termő almáknak messze földön jó híre van.

Kecskemétről Csongrádra, onnan Szentesre megy. Denékegyházán Károlyi Lajos gróf csongrádmegyei főispán tisztartójánál ebédel. Ezen az ebéden a környék nemesei is részt vesznek. A választási előkészületek végett jöttek össze. Az ebéd sokáig tartott; a vendégek sokat ittak és élénk politikai vitákat rendeztek, melyeknek hevét mérsékelte a sok elhangzott felköszöntő. „Kétségtelen, — jegyzi meg Marmont — hogy az étkezés Magyarország politikai ügyeiben s a kormányzásban nagy szerepet játszik.“

Nagy elismeréssel szól ő is, mint Locmaria, a mezőhegyesi állami ménésgazdaságról. Igazgatója egy őrnagy, mellette 12 tiszt teljesít szolgálatot, a katonák, pásztorok, földművesek száma pedig mintegy 1170. A lovak számát, beleértve a csődöröket, tenyészkancákat és csikókat, Marmont mintegy 3000-re becsüli.

Megállapítja, hogy a Tisza bal partján a földek termékenyebbek, több rajtuk a fa s több a gazdasági épület, mint a Duna-Tisza között. Még fejlettebb a földművelés a Maroson alul. Ott nagy parasztvárosok helyett rendes falvak vannak, körülöttük majorok, tanyák, erdők. E falvakat német telepések lakják.

Mezőhegyesről Marmont Temesvárra, onnan Lugoson át Karánsebesre megy, hogy a határőrvidéki ezredek szervezetét tanulmányozza, amelyek annál inkább érdeklik, mert illyr főkormányzó korában hat ilyen ezred az ő igazgatása alatt állott. A határőrséget Szavojai Jenő zseniális elgondolása alapján Lascy tábornagy által a tökéletesség magas fokára emelt kitűnő intézménynek tartja, mely mintegy 70.000 főnyi, hadviselésre mindig készen álló és békeidőben majdnem semmibe nem kerülő hadsereget biztosít Ausztria számára.

Marmont Karánsebesről Orsovára megy, hogy megtekintse a dunai hajózás biztonsága érdekében folyó munkákat. Csónakon lemegy egészen addig a sziklazátonyig, mely a hajózást akadályozza s amelynek megkerülése céljából a jobb parton egy csatornát terveznek. Azután útjába ejtve Mehádiát, amely Marmont ottjártakor már virágzó fürdőhely volt, visszatér Karánsebesre s onnan a Vaskapun át Erdély földjére lép.

Erdélyben első állomása Vásárhely, mely Sarmisegethusa vagy Ulpia Trajana néven Traján császár alatt Dácia fővárosa volt s ahol a római amfiteátrum romjai a vadállatok elzárására szolgáló fülkékkel, valamint az ásatások során felszínre került római régiségek láthatók voltak.

Azután Hátszegen át Vajdahunyadra érkezik. Ott megnézi a vasgyárat és a várat, melyet így ír le: „Ez a feudális várkastély, a legszebbek egyike, melyet valaha láttam, teljesen ép állapotban van. Tágas, még mindig jól védhető, nagyon festői, egy nagyszerű völgy felett uralkodik, amely teljes egészében látható, merész építkezésmódja és fekvése megragadja az ember képzeletét. Egy tiszteletreméltó és szolgálatkész család fogadott s mutatta be Vajdahunyadot: a hozzátartozó s a császár tulajdonában lévő birtok tiszttartójáé. Abban a teremben ebédeltem, amely az összes magyar királyok arcképét tartalmazza. Megnéztem azt a termet is, ahol egykor a rendi gyűléseket tartották s annyi nemes elhatározás fogamzott meg s amely ma kovácsoltvas-raktár.“

Déván találkozik Nopcsa főispánnal s leírja Déva várát, amelyet a császár rendeletére, aki pár évvel előbb megtekintette, lakható állapotba helyeztek rokkant katonák számára. El van ragadtatva attól a kilátástól, amely a várból a Maros völgyére nyílik. Szászváros mellett megtekinti a csatateret, hol egy emlékmű a magyarok és törökök között 1479-ben lefolyt, kenyérmezei ütközetre emlékeztet. Nagyszébenben megismerkedik és hosszabb beszélgetést folytat Ferdinánd főherceggel, aki mint császári megbízott az országgyűlés megnyitása céljából érkezett oda. Gyulafehérvárott megismeri az erődítéseket, a pénzverdét, a csillagvizsgálót és a székesegyházat. Gyulafehérvárról átrándul Zalatnára, megnézi a bányákat, melyek szerinte sem gazdagság, sem a bányászás módja tekintetében a selmeciekkel nem versenyezhetnek, majd Gyulafehérvárra visszatérve folytatja útját a szép, termékeny, jól művelt Maros-völgyben. Azután Marosújváron s Tordán keresztül Kolozsvárra ér, hol Jósika Sámuel báró és felesége fogadják és elhálmozzák mindenféle szíveséggel. Jósikának igen szép kertje van, a Szamos folyik rajta keresztül. Felkéri egy, Pistol nevű tábornok s megköszöni a jó bánásmódot, melyben mint hadifoglyot Marmont annak idején részesítette. Kolozsvárról Marmont azt írja, hogy régi város, melyet azonban sok magyar város módjára újjáépítettek. Egyenes, széles utcái vannak, kevés bennük az élet s a mozgás, házai nagyon alacsonyak, szép közkertjét s uszodáját Jósika báró létesítette. Környéke, melyet a Szamos öntöz, bájos dombvidék, azonban nem olyan szép, mint a Maros-völgy, zordabb az éghajlata és kevésbbé termékeny a földje.

Kolozsvárról Marmont Désre s onnan Besztercére utazik. Kolozsvár és Dés közt tetszetős a tájkép, Déstől Besztercéig ellenben nagyon nyomorúságos, a falvak, melyeket lát, csak néhány rozoga viskóból állnak. Az utolsó erdélyi város, melyet érint, Beszterce. Azután hideg, komor vidéken, igen szép országúton elhagyja Erdély földjét és megérkezik Bukovinába.